

En tur gennem Slotsgade

Engang var Slotsgade en nærmest selvforsynende gade i Haderslev. En gammel forbindelsesvej til Hansborg Slot og med mange forskellige erhverv gennem tiderne. Her vil familien Wassner og huset i Slotsgade 29 være særlig interessant.

Går man en tur i Haderslev, ad Nørregade, og kommer til Vor Frue kirke på Højdedraget i byens centrum, vender ryggen til kirkens kor og slentrer ned ad Slotsgade er man godt på vej ind i en lang og spændende by historie. Slotsgade, eller som den hed tidligere Borggade førte først fra byen frem til adgangen til borg grunden hvor Haderslevhus lå. Senere videre over denne borgs grund til det nye Hansborg Slot.

Slotsgade var en gang et hovedstrøg i byen, mange forskellige butikker fandtes i denne gade, hvor adskillige huse i 1600 tallet var beboet af væsentlige medarbejdere på Hansborg Slot (bygget i 1567-1563 og blev - nu omdøbt til Haderslev hus af Frederiks d. II, nedrevet i 1644 efter den sidste brand, hvorefter den store tomt virkede som lager for byggematerialer), men gadens navn kunne også komme fra den gang det gamle hertug slot Haderslev Hus lå på Slotsgrunden (Theodor Storms novelle "Festen på Haderslev Hus", dansk udg. 1983).

Det er denne gadens historie, et særligt hus' historie og nogle børn af en købmands historie og hvad der så skete i 1980'erne - denne artikel handler om.

Gaden og byen

Før 1560'erne var Slotsgade en på begge sider bebygget gade af betydning for den kommune den lå i, nemlig Slotsgrunden Kommune. Navnet er på et tidligt tidspunkt faldet naturligt i forbindelse med Hertug Valdemar V som i 1326 overdrager Haderslev Hus (som Kong Valdemar d. III) til Drost Laurids Jønson og marsk Ludvig Albrektsøn. Byen havde på det tidspunkt eksisteret i flere hundrede år. Bl.a. vides det, at Erik Plovpenning i sin krig mod Abel brænder byen af i 1247!

Haderslev Hus ødelægges delvist i 1328, da der finder en opstand mod Holstenerne sted. Byen er i flere århundreder kendt som Hertugbyen Haderslev. I 1421 afgiver byens borgmester og råd erklæring til Erik af Pommern om, at byen er dansk. I 1448 vælges Christian I til konge på Haderslev Hus og i 1471 fødes Frederik d. I samme sted. I 1521 fødes Frederik d. Is søn, senere Hertug Hans på Haderslev Hus og de internationale vinder blæser over byen da Hertug Christian (senere Chr. III) som statholder i Haderslev i 1526 stifter den Haderslevs evangeliske præsteskole. I 1557 nedrives det gl. Haderslev Hus af Hertug Hans d. æ. for fluks at begynde opførelsen af Hansborg. Hertugen flytter ind 1562, hvor han også dør i 1580 er mange års værdigt arbejde for byen og dens borgere. Herefter er byens residensby for Frederik d. II indtil 1583 - samme år hvor Hertug Hans, som yngste søn af Frederik d. II fødes. Haderslev Hus (HANSBORG) repareres af Chr. IV for at blive brændt da svenskerne indtager og befæster Haderslev i 1644-45, byen er ny besat af forskellige tropper i perioden 1657 - 1660 og lider under det lange pres.

Haderslevs status som hertug by tæt forbundet med de danske konger og den nyeste udvikling inden for det kirkelige, betyder at der skabes en rig og betydningsfuld by. En der består af 3 bydele, GI Haderslev mod vest, Haderslev by og Slotsgrunden mod øst. På kort fra omkring 1800 tallet ses hvorledes Slotsgrunden har sit største areal øst for Vor Frue kirke og klosteret, men også et par arealer vest for byens

egentlige centrum, ned mod Dammen og et par enklaver i form af bl.a. matriklerne Storegade 39 og 41, Hjørteapoteket samt Slotsvandmøllen.

I 1759 udbryder en af flere bande i Haderslev- der var meget træ i byens huse!- og det bliver også den største. Branden bryder ud i Slotsgades vestende, omtrent ved no. 24.. I den i øvrigt varme sommer nedbrænder mere end 189 gårde og huse og branden kommer tæt på kirken i midten hvor de fleste kirkeregistre. Det er dog ”kun” husene mod nord tæt ved hjørnet ml. Nørregade og Slotsgade som går til- lige indtil nedkørslen til Katsund. Vindretningen må have gjort, at husene på sydsiden ikke led større skader. Brandprotokollen rummer utallige gårde og huset i hele Haderslev s bebyggede områder. I Archelis udgaven fra 1980 ses s. 333, et kort over byen fra 1759, hvor det ses hvorledes byen er ramt. Byen får hjælp fra kongen som giver nogle nye privilegier og som giver frihed for de kongelige skatter i 12 år fra 1760.

I litteratur fra 1775 om det daværende Haderslev Amt, beskrives hvor mange huse der står på Slotsgrunden i alt 142 huse, både gavlhuse og langhuse. Beboerne i dette område havde på dette tidspunkt fortsat ” visse friheder i afgifter, indkvarteringer med mere”. Det beskrives også at ”indbyggernes egentlige sprog er dansk, mens der alene prædikes på tysk.På de Slesvig-Holstenske Landdage var Haderslev den syvende by efter Slesvig, Flensborg, Kiel, Rendsborg, Itzshoe, Oldeslo, Haderslev, Tænder m.v. Men Haderslevs status var engang også at være møntsted, de haderslevske skillinger i sølv ses udtrykkeligt i regnskab fra tiden og regnes som 1 ½ Skilling Haderslevsk er et regne for 1 skilling Lybsk!

I 1834 indlemmes Slotsgrunden i Haderslev By, efterfølgende er perioden både præget af fremdrift, men 1. Slesvigske krig i 1848, med tysk besættelse, det nationale spørgsmåls prægning af befolkningsgrupper i by og på land og med 1864 og indlemmelsen af Slesvig -Holsten og dermed Haderslev, til Preussen. *Nu mister byen store dele af sit opland mod nord, men den nye grænsedragning fik katastrofale følger for byen, både kulturelt, folkeligt og økonomisk*¹ Man kan forestille sig en omvæltning overgang fra dansk/Jysk Lov og ret, til prøjsisk lov og ret i 1967, herunder stærkt ændrede sprogforhold.

Slotsgades udvikling.

En del af Slotsgade har siden midten af 1500 tallet ligget på det tidl. Middelalderborg Haderslevhus mod øst, her blev derfra 1567 og frem, udbygget efter opførelsen af det nye renaissance slot Hansborg tjenesteboliger til ansatte ved det nye hof. Der gælder Slotsgade 21- 31 og på sydsiden 20 – 26. En bøssebærer fik overdraget Slotsgade 21², hertugens kok Asmus Müller fik Slotsgade 23, Dietrich Trompeter no. 29, Herman Kock no.31 og præsten Henricus Dinggraue no. 33. På sydsiden fik skifferdækker Philip af Neuss no. 20, Hansborgs bygmester Hecules von Oberberg no. 22- for bare at nævne nogle der fik forpligtelse til at brygge på de overdragne arealer. Det betød at der i 1570'erne byggedes store bindingsværkshuse hvor den gamle borg havde ligget. Det blev hovedsagelig gavlhuse såsom Slotgade 23,31 og no. 20- der ses i dag. Og langhuse som no. 29.

Det nye Hansorg Slot brænder under Torstenssons-krigen i 1644 og det kommer til at betyder at slottet ligger som ruin i mere end 200 år derefter, idet genopbygning ikke bliver foretaget på grunde af rigets økonomi-årsagen var hovedsagelig krigen 1657-60. Alt anvendeligt er gennem årene fjernes ned til grundmaterialerne og findes genbrugt i flere bygninger i det nuværende Haderslev. Men det betød også at

¹ Citat fra Olav Christensens essay i Jugendstil, katalog. Haderslev Museum 1975.

² H.Fangel: Huse i Haderslev bind 1 ,1982

byens rolle som Hertug by mindskedes betydeligt. Brandene, krigene og byens ændrede status betyder en større affolkning i 1600 tallet slutning. Dette kommer også til at påvirke hvorledes byen genopbygges – der så sent som i 1720erne er der stadig tomter som f.eks. Slotsgade 19 og Slotsgade 8. Den store brand i 1759 blev en katastrofe for byen, ikke så meget for Slotsgade som for mere centrale dele af Haderslev. At miste over 150 huse er et stort tab for en mindre provinsby. Sårene var længe om at heles og sammen med tomter fra 1627 blev de sidste tomter først bebyggede i 1781.³ Der byggedes både i bindingsværk og som gavlhuse. Et eksempel på tidens bindingsværk ses stadig i Ridehuset i Sejlstensgyde. Bl.a. på grund af den megen bygge og reetableringsaktivitet er der sket en vis befolkningstilvækst- men alligevel udvikledes byen ikke synderligt i perioden 1800-1850. F.eks. gik Napoleonskrigene 1807-14 ikke spørløst henover byen og den efterfølgende landbrugskrise gjorde ikke livet nemmere for byens beboere. Alligevel er der nogle bygningsmæssige milepæle som f.eks. det klassicistiske inspirerede hus Slotsgrunden 1 bygget af bygmester Paul Christensen fra 1830erne.

Efter første slesvigske krig(1848-1850) og frem kommer der igen gang i byen en række centrale nord-syd trafikårer gennemføre på mere moderne vis og skaber såvel arbejdspladser, boliger som større handel i byen. Væksten i er kort, Krigen i 1864 støtter dybe spor i byen og landsdelene. I 1862 overgår Slesvig/Holsten til kongeriget Preussen og i 1872 til Kejserriget Tyskland. Byggeriet blomstrer i den omkring århundredskiftet, byggeri der delvis præges af tysk stil, jugenstil og senere af bedre byggeskik og danske byggemåder.

Men tilbage til Slotsgade. Husene fortæller stadig om en afvekslende udvikling på godt og ondt. Lad os se på gaden fra indløbet fra Nørregade. Man må huske at som borggade og senere gade til slottet, havde gaden en stor betydning i 15 og 16 hundredetallet. Det var Slotsgrunden området, der indeholdt Slotsgade, St.Klingbjerg(dele heraf). Af huse fra storhedstiden står endnu Slotsgade 20, 23,29, 31 – de er blevet byens ældste huse da de har undgået alle brande og andre ødelæggelser. De er i dag fredede sammen med Nr. 27 (1843) og nr. 15 og 17 bygget efter branden i 1627. Med bl.a. Georg Kley fra første del af filmsættet "Haderslev Billeder" kan vi finde ud af hvorledes husene var beboet omkring forrige århundredskifte. Der dominerede håndværksmestre og almindelige børnerige familier gadens mange velbevarede huse. Gaden husede i begyndelsen af 1900, 3 snekere, 2 skomagere, 2 malere, 2 bagermestre, 1 slagter, 1 buntmager, 1 frisør, 1 bogtrykker, 1 kolonialforretninger, 3 høkere, 1 skrædder og 1 blikkenslager

Slotsgade 1, er i dag et murstenshus fra 1974. Oprindeligt boede her i et ældre hus, en buntmager med butik og værksted, som den ene af to af slagsen leverede han pelsvarer og kasketter til skoleelever, seminarieelever og gymnasieelever(1 lovpligtig kasket med nye farve pr. år, samme farve to år-så dumpet!).

Slotsgade 2, er et langhus i 2 etager og er et ældre bindingsværkshus fra før 1745 og forhøjet med en etage mod gaden i 1822. Det huse dengang en skomager. I 1868 forhøjes til 2 etager til gården og med baghus. I 1935 indrettes butik og senere renoveres huset og får vinduer der passer til huset. Huset beboedes af skomager Mallings.

Slotsgade 3, grundmuret forhus fra 1759. Efter den store brand. I 1820'erne forhøjes huset til 2 etager af ejeren skoflikker Knud Wilhelm Johannsen. Her boede typograf Møller, kaldet fløjtemøller.

³ H.Fangel: Huse i Haderslev, bind 1, 1982 s. 16 – 30.

Slotsgade 4, er et grundmuret langhus i to etager med teglhængt heltag. Oprindeligt et fem fag langhus i 2 etager, ejes og beboes af hører Nielsen. Men ombygget i 1928 af ejeren muremester Jørgen Jessen.

Slotsgade 4A, er en grundmuret hjørnebygning bygget i 1909 af muremester Jørgen Jessen. Fangel bemærker- tidstypisk byggeri.

Slotsgade 5, er et trefags langhus i grundmur og opført i 1759 efter branden. Bindingsværk til gårdsiden. Bagermester Møller med butik.

Slotsgade 6, et grundmuret langhus i 2 etager med teglhængt, halvvalmet tag og gavlkvist. Opført 1854 af kartefabrikant Frederik B. Kaadtmann. Beboet af Holger Nielsen.

Slotsgade 7, oprindeligt et fire fags langhus i 2 etager over kælder. Bygget i 1759 efter branden af klejnsmed Peter Lauritzen- evt. på ældre fundamenter, her boede møbelhandler Petersen - nedrevet 1980.

Slotsgade 8, femfags langhus i 2 etager. Opført mellem 1721 og 1745 som et enetages bindingsværkhus- senere forhøjet med én etage (1943), tidligere grundmuret i 1840'erne. Beboet af paraplymager Emil Kaadtmann og husede desuden Frisør Kühn og skrædder Møller.

Slotsgade 9, fem fag grundmuret langhus i to etager delvist med kælder. Opført efter 1759. Forhøjet til 2 etager i 1840'erne og grundmuret. Beboet af hører Rahm med lille butik. Nedrevet 1980.

Slotsgade 10, grundmuret forhus på seks fag, formodentlig bygget efter 1627 branden og i 1856 totalt ombygget af hører Jørgen B. Hansen. Forhøjet og grundmuret samme tid. Beboer var blikkenslager Olsen.

Slotsgade 11, Femfags langhus og tre fag sidehus, begge i to etager. Forhuset er opført i 1801 af snedker Christian Erichsen, som erstatning af et tidligere 9 fags gavlhus. Nuværende facade fra 1906 af ejeren snedkermester Jørgensen som udover sit snedkeri havde begravellesforretning. Renoveret i forbindelse med byfornyelse 1980'erne.

Slotsgade 12, Seks fag langhus og gavlhus, oprindeligt opført af Nis Matzen som syv fag hus efter branden i 1627. Ombygget i 1770 og i 1817 med henblik på indretning af butik. Beboet af kulhandler Sørensen. I 1923 forhøjes og grundmures huset. Facaden er fra 1940.

Slotsgade 13, Grundmuret 5 fag langhus i to etager, opført 1891 af snedkermester Christian og bl.a. rummede et ligkistemagasin. Moll og erstattede et 8 fag gavlhus.

Slotsgade 14, Nord -sydgående gavlhus på 9 fag. Gavlhuset er tilbygget en sidefløj langs Slotsgade. Formentlig opført efter branden i 1627. Bygningen har gennem flere hundrede år været udsat for talrige til og ombygninger senest i 1907 hvor der indrettes skomagerværksted af skomager Peter Bruhn med butik.

Slotsgade 15, 11 fag langt gavlhus med grundmuret gadeside. Oprindeligt opført i 1637, ombygget i 1830'erne af tingbud Jens Andersen Schøt. Her fik gavlen sit nuværende udseende. Her boede kolonialhandler Nielsen og en af de få beværtninger i området. Butiksvinduerne stammer dog fra 1923, hvor der også påsattes gennemgående kviste. I 1971 indrettedes møntvaskeri. Bygningen er fredet.

Slotsgade 16, ti fag grundmuret langhus med tre fag sidehus langs St. Klingbjerg. Opført af smedemester Hansen Jensen 1819 over kælder fra tidl. Bindingsværkshus. I 1865 forhøret med en etage. Senere havde

slagtermester Herman Petersen slagterbutik, som sluttede op i 1960-erne. Nedrevet i 1980'erne. Erstattet af nyt byggeri.

Slotsgade 17, ti fags langhus opført efter branden i 1627. Grundmuret gavl fra 1745. Dele nedrevet i 1780'erne og erstattet af fem fag grundmuret sidebygning. Rummede Nis Juhls restaurant, senere hjem for dragoner. Stor ombygning efter 1920 da der indrettedes magarinefabrik. Nu boliger.

Slotsgade 18, seks fag langhus i to etager med kælder, opført 1858 af maler Martin Christian Hansen. Beboet af bogtrykker August Georg Kley fra 1900 med det senere Slotsgades Trykkeri som flyttede fra gaden i 1972.

Slotsgade 19, tidligere Lagerbygning så frimurerloge og hjem for Frits Lange, kgl. Kejserlig Vejer- vender i dag mod Jomfrustien.

Slotsgade 20, Bindingsværk gavlhus i 2 etager og med sidefløj og portportal, opført ca. 1578 af Philip af Schiurdecker)Neuss, skifferdækker hos hertug Hans d. æ. I 1600'erne overtaget af byskriver Anton Klinge og ombygget i 1660'erne med nyindrettet beboelse på 1.sal. Anton Klinge havde, som fremtrædende medlem af byens højeste borgerskab, en stor karriere og blev senere bl.a. borgmester i 1675 og dør i 1676. Sønnesønnen Friederich Klinge bygger huset om. Huset stærkt bevaringsværdige paneler og bemalinger (der stort set kan ses i dag) overmales og huset overtages i 1835 af fysicus Johann Heinrich Carstens der igen byggede om. Huset kom senere til at indeholde først 4 lejemaal, senere til 7 og blev derfor stærkt nedslidt. Her boede 6 familier bl.a. snedker Hultgren med værksted i baggården i beg. Af 1900 tallet. Det restaureres i 1976-1980 og rummer i dag Haderslev Bymuseum og Ehlers keramiske samling.⁴ Allerede i 1977 kunne Haderslev Museum udstille de nedtagne bemalede paneler og dermed give et indblik i dette rige hus. Og i 1982 kunne Wassnerfonden åbne den første udstilling og retrospektive samling af Wassner brødrenes tegninger, skitser og malerier (se senere). Et fornemt hus med en særdeles interessant historie! Bygningen er fredet.

Slotsgade 21, 12 fag grundmuret gavlhus i 3 etager. Oprindeligt opført i 1570 og nyopført i 1821. Tøndehvælv i kælderen. I 1567 fik Otto Bøssemager overdraget grunden, der lå i det tidl. Haderslevhus' kålhav (køkkenhave)Ejeren var Christopher Ahlmann, og Christopher Stuhr byggede det i dag eksisterende hus med pakhusloft på 3.sal. I 1889 indrettedes svende- og gæstehjem, "Herberge zu Heimat" på et kristeligt grundlag, i bygningen. Ombygninger i 1921 og svendehjemmet ophørte i 1934. Bygningen er fredet.

Slotsgade 22, langhus i ni fag med fem vinduesfag. Muligvis opført af hertug Hans d.æ. bygmester Hercules van Oberberg (se ud af munkestensrester i stueetagen og kælder. Von Oberberg fik grunden overdraget i 1578. I 1771 havde huset kviste og huset overtages i 1800 af snedkermester Christian Daniel Müller der forhøjer huset mod gaden de vestlige fag i overetagen i Gården. Der føjes nye kviste til i begyndelse af 1800 tallet. Huset overtages af snedker Berend Lorenz i 1850 og han ændrer overetagen. I 1900 tallet, beboet af maler familien Mük, forfalder hus og renoveres/restaureres i 1990'erne. I dag en del af museumskomplekset Slotsgade 20/22, som særligt bymuseum. Bygningen er fredet.

⁴ "Et hus i Haderslev, Slotsgade 20 gennem 400 år". 1980. udg. Fredningsstyrelsen og Haderslev Museum.

Slotsgade 23, sandsynligvis byens ældste hus. Ti fag langt gavlhus, opført ca. 1570 af hertugens kok Asmus Müller, der i 1568 fik grunden overdraget af hertug Hans d.æ. I 1700 tallet ejedes huset af brygger og brændevinsbrænder Lorenz Nygård, så følger gæstgiver Hans Christian Raben og i begyndelsen af 1800 tallet murermester Jens Jensen Wraae- som grundmurede gavlen i 1819. Fra 1829 ejedes huset af snedker Severin Lorenz Suchland og senere af bergmester Hansen. I 1936 indrettedes kolonialbutik som efter en tids lukning i 1970erne åbne igen for at bestå nogle få år i 1980erne. Bygningen er fredet.

Slotsgade 24, Langhus i 2 etager, 8 fag. Sandsynligvis opført af Niels Rasch omkring 1700, i slutningen 1700 tallet bliver det grundig renoveret da postmester Overbeck ejede huset. Huset får 2 etager og grundmures mens maler Ludvig Kier ejede huset. Huset ombygges som det næsten ser ud i dag i 1853. Her boede maler Kjær. Huset må, efter Henrik Fangels undersøgelser være bygget på et tidl. Hus fra 15-16600 tallet. Bygningen er fredet.

Slotsgade 25, er adressen på en ældre ikke bevaringsværdig fabriksbygning i baggården til Slotsgade 23 og har en rolle at spille i gårdrummet. Huset har rummet, trikotagefabrik og senere elektrisk tilbehørs forretning(Havemann) senere i begyndelsen af 80'erne, bolig, galleri og i en længere periode Kulturhuset "Slotsgade 25" fra 1982- 2006. Under husets forvandling til kulturhus med biograf, cafe, udstillingsrum, bogcafe o.a. graves der bl.a. ud til biograf stole i reposopbygning, hvor der b.la. findes træ kar/tønder fra omkr. 1600 tallet med rester af vildsvinekæber og rester af anden føde fra (sandsynligvis) beboerne i no. 23 i 16/1700 tallet. Enkelte mønter fra hine tider og lign. blev ligeledes fundet.

Slotsgade 26, Syv fag langhus opført i 1839 af krovært Jens Gottfredsen over ældre kælderfundament og med inddragelse af ældre bindingsværkshus, her boede nattevægteren Christiansen. Huset udbrændte og blev nedrevet i 1979 og erstattet af nyt, desværre endnu inden man tænkte i byfornyelse og restaurering af området.

Slotsgade 27, 15 fag grundmuret gavlhus i 2 etager med ældre kælder fra 1570'erne. Empirehus opført i 1840 af advokat Johann Georg Petersen. Tidligere borgmesterbolig. Omkring århundredskiftet bolig for værkfører Erik Petersen, Brinkens Møbelfabrik(Simmerstedvej). Rummede for en tid medieværkstedet, Mediebixen for unge og indvandre i slutningen af 1980'erne. Bygningen var i utallige år eneste hus med WC ellers var der kun lokum i gården! Bygningen er fredet.

Slotsgade 29, 8 fag langhus i bindingsværk, to etager og fuld kælder. Tilbygget med 8 fags sidebygning (fra 1816) og i gården baghus i form af bulhus rester og bindingsværk. Forhuset er opført af trompeter Dietrich, der i 1565 blev ansat ved hertug Hans d.æ.'s hof og som fik overdraget grunden i maj 1577- huset ligger før som nu på en del af det gamle Haderslevhus område. Huset har gennem årene været beboet af mange forskellige mennesker og erhverv (se tillæg efterartiklen), men i denne sammenhæng er det den fra nedertyskland indvandrende musikanter Anton Wassner, der overtager huset i 1807, og hans sønner der var kunstnerisk aktive, hvoraf sønnen købmand Heinrich Eduard Wassner overtager hus og butik i 1852, der interesserer og som jeg vil vende tilbage til. Købmandsforretning eksisterede ikke efter 1906. Murermester Hansen overtager huset. Senere erhverves huset af skræddermester Børge Møller(tidl. ILLUM) der i 1980erne indrette mindstue for Wassner familien og får gennemført en omfattende restaurering af bygningskomplekset der i dag fremstår i fin stand. På huset ses en mindeplade opsat i 1982 for familien Wassner, opsat af Wassnerfonden. Huset er det eneste langhus fra 1580 som findes blandt bindingsværkshusene. Bygningskomplekset er fredet.

Slotsgade 31, Seks fag langhus med grundmuret gadeside. Opført i 1575 af hertugens kok Hermann Kock der i 1574 fik overdraget grunden af samme hertug. Huset ses endnu mere de flerleddede sidebygninger og baghus. Langs med grundens østside har der formodentlig gået en (vold)grav, der har været en del af beskyttelsen af borgområdet. I 1800 tallet grundmures huset, særligt gavlen mod gaden. Side og bagbygningerne har gennem tiderne siden været stalde og værkstedsbygninger. Huset har bl.a. rummet såvel brænderi og senere smedeværksted og først o.1900 indrettet til beboelse for høker Møller og mere en 10 andre familier. Omkring 1900 kaldt Møllersgård. Bygningen er fredet.

Slotsgade 33, her lå først et gavlhus fra o. 1580, men er i dag en bygning rejst i 1902 af "Bürgerverein" (1838).i facadens midterparti på 2.sal isattes i 1902 et våbenskjold for Schleswig-Holstein med tallene 1838 og 1902. Her er bolig for ejer/forpagter på 1.sal, "Ridderbar" i stueetagen, hvor der også er adgang til a) den store teatersal og b) bowlingbanen (som også kan tilgås fra nordsiden af bygningen via Jomfrustien). Ved forrige århundredskifte var det stedet for det bedre tysksindede borgerskab.

Slotsgade afsluttes af Slotsgrunden, hvor følgende skal nævnes,

Pladsen hvor den store købmandsgård nr. 7, ligger hvor centrale dele af Haderslevhus har ligget, Slotsgrunden var indtil 1834 selvstændig kommune med særlige rettigheder og pladsen fik først sit navn i 1911.

Slotsgrunden 1: forhus i 2 etager, 5 fag opførtes af murermester Paul Christiansen i 1836-37. I sidehuset er den underst etages firefag fra det tidligere, i ca. 1700 opførte Tinghus for Haderslev Herred. I 1857 forhøjedes sidehus og trappehus til tre etager. I huset ligger små 300 års bygningshistorie fortalt. Bygningen er fredet.

Slotsgrunden 2, opført som grundmuret gavlhus beregnet som sprøjtehus(brandstation)for Slotsgrunden, senere galleri og i dag cykelskur. Bygningen er fredet.

Slotsgrunden 3, grundmuret gavlhus i to etager og 6 fag, opført i 1856 af pottemager Christian Andersen. Karnap til gården påsat i 1945.

Slotsgrunden 4, et otte fag langhus i en etage, opført 1839 af krovært Jens Gottfriedsen, formodentlig med brug af træværk fra tidl. bindingsværks hus. Kvisten påsat ca. 1850.

Slotsgrunden 5, oprindelig et grundmuret langhus med ti fag, heraf er bevaret kælder opmuret i kampesten og munkesten. H. Fangel mener at dette hus, sammen med no. 6 har hørt til det gamle Amtshus der i slutningen af det 16. årh. lå bag Slotsgrunden 7. Dele nedrives i 1834 og i 1855 forhøjer husets ejer pølsemaker N. Behrendsen huset med en etage. Butiksvindue isættes i 1922 og i gennemgik huset en omfattende istandsættelse 1930der også berørte kælderen.

Slotsgrunden 6, grundmuret hus i 2 etager og fem fag. Forhuset er opført i 1851 af maler mester Mathias Häger og i huset indgår flere bygningslementer fra en ældre bygning på grunden. Huset er ombygget i 1979. Sidehuset er bygget 1807 af skipper Andreas Rasmussen

Slotsgrunden 7, Grundmuret forhus i form af et pudset langhus i to etager- 15 fag langt. Bygget på tidl. Bygningsfundament fra 1600 tallet anden halvdel. Sidehus (brændt 2009) i 2 etager i 16 fag og formodentlig fra ca. 1630.. En af de største købmandsgårde i Haderslev forhuset opført i 2 etaper 1853 og 1857 af

købmand Chr. P. Holm. Huset er senere ombygget i 1880'erne og 1890'erne. På grunden lå imod nord, indtil 1700tallet, det gamle Amtshus, også kaldet Grevens gård efter en amtmand der har været greve. Ved branden mistedes et væsentligt element i den tidl. Købmandsgård.

Således er vi kommet fra Nørregade gennem Borg/Slotsgade, fordi hvor der en gang var få huset og flere boder, senere en hertugelig adgangsvej til borg og slot, senere en gade præget af håndværk og mindre handlende samt beboere af forskellig stand. Vi sluttede af med at komme til gadens slutpunkt købmandsgården på Slotsgrunden – en historisk sammenhæng som forhåbentlig vil bestå i fremtiden.

Men i Slotsgade boede i 1800 tallet en familie som jeg her vil komme ind på.

Wassner familien og det danske/tyske Haderslev i 1800'tallet. (uddrag af forfatterens åbningstale til den store Wassnerudstilling på Haderslev Museum 2003)

Der er en familie og deres 3 sønner som umiddelbart har betydning for denne del af den nyere historie om Slotsgade 29 og købmandsfamilien Wassner, nemlig faderen Anton Wassner og hans kone Magdalena samt deres tre sønner:

Valentin 1808 – 1888-født i Haderslev, død i Slesvig

Heinrich Eduard 1815-1888 født i Haderslev- død i Haderslev.

Bernhard 1820 – 1875, født i Haderslev –død i London

Lidt baggrund:

Det skete under kermessen i 1981- et forsøg fra en større gruppe Haderslev borgere på at skabe en ny slags byfest. At få kunsten og kulturen mere ind og drosle ned på øllet. Symbolet var en narrehat – vi ville det muntre, sjove og sørgmodige.

Det var fundet af Julius Wassners dagbog som satte det hele i gang, og også en film om det spændende hus- som Hansborgs trompeter Didrich der fik skøde på grunden og byggede huset i 1578, var nu beboet af familien Møller og der skulle laves en film om husets og dets historie og dets 22 ejere gennem 400 år. Julius Wassner var i øvrigt søn af én af brødrene nemlig Eduard.

Byhistorisk arkiv kunne supplere dagbogen og så opstod ideen til at skabe en udstilling med billeder, tegninger og skitser af de tre Wassner brødre. Det blev en spændende kulturhistorisk udstilling med kunstneriske tilløb. Et indblik i den tyskinspirerede senempire tid –også kaldet Biedermeier perioden.

Der blev reserchet i alle kroge af personal- og kunstillitteraturen og der var nok af dokumentation til udstillingen. Mange ejere udlånte billeder til udstillingen, familien i Kiel, Hans Højhed Christoph, hertug af Slesvig-Holsten fra Lyksborg og Haderslev Kommune stillede det helt nyrestaurerede Slotsgade 20 til rådighed- så der blev også et "nyt", gammelt hus at se på.

Udstillingen var en succes og hurtigt kom ideen om en fond for bevaring af Wassner memorabilia og andre kulturminder i og til Haderslev på tapetet. At fastholde og udbygge den påbegyndte Wassner samling. Undertegnede var formand for Wassner fonden 1981-1985, (selvom vi fra mere kritiske museumsfolk fik bemærkningen "ikke flere mindestuer og småmuseer..." så holdt vi fast i vores ide).

Det skete i december 1981. Medlemmerne i den første fondsbestyrelse var byens historiker Henrik Fangel, bankmanden Jørgen Mørk, Børge Møller ejer af no. 29, Erika Jørgensen som én af initiativtagerne til hele historien, Hannelore Wassner(Kiel) som repræsentant for familien og så forfatteren. Mere end 45 genstande var i fondens eje dengang.

Senere udpegede Haderslev Byråd Jens Chr. Gjesing som rådets repræsentant i bestyrelsen. Senere blev Elke Fuglsang medl. af bestyrelsen. Grundtanken var ambitiøs - at skabe nogle faste kulturhistoriske mindestuer som kunne belyse familien Wassner i Haderslev fra 1807 og fremgadens historie, husets historie og byens.

Der blev af Fangel m.fl. udarbejdet 4 store foto og tekst plancher der med genstandene kunne danne baggrund af indretningen af mindestuerne.

Der blev udtænkt planer og meget måtte forkastes, der blev søgt midler, men det var svært, der blev trykt postkort og solgt, men det lykkedes ikke at få tilstrækkeligt med midler, hvorfor Børge Møller og hans familie gav lov til at indrette deres langstue (den fine stue) i Slotsgade no. 29 til en Wassner udstilling som åbnede i forsommeren 1983. Det var nu muligt for interesserede at se hvad det hele drejede sig om.

Samme år kunne Haderslev Samfundets årsskrift udgive en spændende artikel af A. B. Keck som bortset fra en indledning der rammede tiden omkring familien og dens historie ind, rummede Heinrich Eduard Wassners 2. dagbog for perioden 1854 og 5 år frem.

I 1985 må bestyrelsen for Wassner fonden erkende at det ikke er sandsynligt at samle midler til finansiering af restaurering eller mindestuer og fondens samlinger, montre m.v. overdrages til Haderslev Museum/Kommunen.

Et nærmere blik på de tre brødre og deres indsats:

Heinrich Eduard var født i 1815 i Slotsgade – faderen, købmand, og tidligere musikanter **Anton Wassner** som stammede fra Sydtyskland indrettede sig i Slotsgade 29 i 1807- og her var der så købmand frem til 1890 hvor Heinrich Eduard dør. Anton Wassner blev en del af byens borgerskab og bliver i 1813 en af stifterne af en ny klub i byen "Concordia"- et alternativ til Det Harmoniske selskab som senere stod bag ved Harmoniens Hotel i Gåskærgade. Senere ses flere af stifterne som medlemmer af Det Harmoniske selskab, de unge officerer valgte tilsyneladende "Concordia" og de ældre "Harmonien" – måske den begyndende opdeling af hvem der er helstøttet eller vælger den Slesvig-Holstenske holdning. I bogen "Harmonien"(1949) som er træk af danskhedens historie gennem 150 år, nævnes Købmand Wassner som medlem af 3. kvartals direktører i 1827 og igen som medlem i 3.kvartal 1828. Det betyder at der er tale om en ikke ubetydelig borger, blandt officerer, akademikere og embedsmænd! Senere oprettes Bürgerverein i 1838, der i begyndelsen egentlig ikke var nationalpolitisk orienteret, men mere kunne rumme de, der ikke var plads til i det mere eksklusive Harmoniske Selskab fra 1799. Men som tiden går og de nationale tilhørsforhold akcentueres bliver Bürgerverein samlingspunkt for den slesvig-holstenske bevægelse. Bürgervereins hus i Slotsgade blev de mere radikales samlingssted og her finder vi så købmand Anton Wassner som medlem af den komite der styrer de 40 medlemmer, ikke selve Bürgerverein, men den kunstforening der oprettes i 1865 og som udspringer af Bürgerverein. Også han måtte

vælge side og i sognepræst H. Thykjær Jensens essay om Karl Wilhelm Georg Wassner(sn af købmand Heinrich Eduard Wassner og sognepræst i Hammelev 1908-1914) ses det tydeligt at nu er tilhørsforholdet klart Det Tyske Kejserrige og hjemstavnen, Haderslev, tysk.

Bernhard 1820 – 1875, født i Haderslev –død i London. Er Anton og Magdalena Wassners yngste søn. Han uddannede sig som maler og blev færdig som svend i begyndelsen af 1840erne i København.. Herefter drager han til Frankfurt og for arbejde som litograf og tager senere over Dresden til London hvor han er i 1846. Her håbede han at kunne leve af at være blomstermaler. At han skulle have arbejdet for Dronning Victoria er der ikke noget belæg for at tro.

Dear Mr Bang,

Many thanks for your enquiry, which has been passed on to me. The only work attributed to a member of the Wassner family in the Royal Collection is a print of Friederike, Duchess of Anhalt-Bernberg, which can be found on our website (<https://www.royalcollection.org.uk/search/site/610480>).

You could contact my colleagues in the Royal Archives (royalarchives@royalcollection.org.uk) to see if they have further information relating to the members of this family.

With best wishes,
Kate Heard

Kate Heard, Senior Curator of Prints and Drawings

Windsor Castle, Berkshire SL4 1NJ

10

Dear Mr Bang,

Thank you very much for your enquiry about the painter Bernhard Wassner. Unfortunately I could find no record of him either on our database or in our old inventories. I wish you the very best of luck with your search.

Thank you for your interest in the Royal Collection.

Regards,

Niko Munz

Nikolai Munz, Curatorial Intern - Pictures

York House, St James's Palace, London SW1A 1BQ

I 1856 giftede han sig med Katy Nixey i London og i 1857 fik de bla. sønnen Bernhard Wilhelm.

I et andragende om at få tilkendt britisk statsborgerskab, ligger der, I National Archives, en interessant sagsmappe på dette.

Heri beskriver Frederick Wilhelm Bernhard Wassner sig selv bl.a. på følgende måde⁵: 1) *Jeg var født i Schleswig-Holstein, og er undersåt af hans Majestæt Kongen af Prøjsen.* 2) *Jeg var 46 år gammel sidste gang jeg havde fødselsdag og er kunstner af profession.* 3) *Jeg er gift og har tre børn i live. Alle født i The United Kingdom of Great Britain.* Herefter bekræfter han, at han kan eksistere af sit arbejde og ikke har tanker om at flytte eller forlade Storbritannien. Han understreger desuden at hans ønske om at blive engelsk undersåt(subject) er ment af et ærligt hjerte.

I samme dokumentsamling ligger der, udover beviset på at han er engelsk statsborger(bevilget på grund af ansøgningen) og vidneudsagn der belyser hans karakter...En af de 3 anbefalere, Thomas Joseph Wilder, boende Henry Street 25, Portland Town(dengang forstad nu en del af London), skriver i sit vidnesbyrd: *"Vi har kendt og været personlige gode venner med Frederick Wilhelm Bernhard Wassner fra no. 1, Saint Anne Terrasse, Saint Johns Wood i Studdlesea menigheden, som er kunstner af profession, i de respektive perioden som nævnt her af os og vi erklærer højtideligt og ærbødigt at ovennævnte Frederick Wilhelm Bernhard Wassner altid har kunnet styre sig selv med respekt og sømmelighed og hans handlingers udtryk og almindelige adfærd har altid været bevis på hans loyalitet overfor hendes Majestæt og forfatningen samt regeringen over UK, Storbritannien og Irland".*

Han modtager 25. april 1868 statsborgerskab/indfødsretsbevis, givet af højeste myndighed 17. april s.å. dokumentet "Memoraial grant if Certificaticate of Naturalization", hvori følgende kan læses: "A preussian , aged 46, married har 3 children, an artist, has recided 23 years and insists to do so permanently. Regular Grant Certificate (forf. *uden begrænsninger*). Givet: 2B Great Ormond Road WC by C. Parke. Der er kun få kendte værker af F.W.Bernhard Wassner, bl.a. satiriske skitser i en skitsebog, nogle stilleben, et par genremalerier og tegninger fra hans ungdomsår.

11

F. W. Bernhard Wassner dør 1875.

(Evt. facimile heraf)

Valentin 1808 – 1888

Tegningerne, dagbøgerne, malerierne der har udgangspunkt i Haderslev er medvirkende til at skildre en borgerlig families gode liv, med glæder, fester, udviklingen i byen og – efter 1848 med det særlige blik der holder på den tysk side af det nationale - det var slet ikke aktuelt da Anton kommer til Haderslev i 1807-men denne holdning skærpes gennem 1840erne og udløses, så man må vælge side i 1848. PÅ den ene side havde man den Skandinavisme som borgerskabet fandt behag i, og som man mente at kunne bruge til at skabe en Skandinavist union mod den tysk orienterede Slesvig-Holstenisme, som blandt mange gjaldt et forenet hertugdømme, selvstyre, men under dansk konge. Det blev ikke virkelighed hverken i 1848-50, eller 1864-67, men først ved oprettelsen af Forbundsrepublikken Tyskland i 1949.

Det daværende tyske borgerskab i Haderslev var rigt og havde mange handlende blandt sine - så kredsen omkring Wassners i deres tid i byen fletter sig med mange kendte Haderslev og

⁵ Oversat af forfatteren fra det engelske dokument HO/1/148/5763, National Archives ©

slesvigske familier som virkelig har sat deres præg på området- tænkt bare på Brinken og Häger, isenkræmmeren og manden med stiftelsen.

I kraft af den inspiration der ligger i at se på de tre Wassners billeder i bredeste forstand, relaterer dem til Haderslev, forsket i af Olav Christensen og Henrik Fangel m.fl. har vi fået indsigt i en periode som trods - tidsmæssig nærhed, så dog specielt i relation til helstatstanker, skandinavisme og Slesvig-Holstenisme.

Hermed har vi vidnesbyrd om tiden efter 1848 og de kampe og gnidninger der holder til op til efter 2. verdenskrig og hvis spor det ikke er svært at finde.

Vi kan gå til en anden samtidig nemlig Fritz Jørgensen eller Jürgensen som med en noget større tyngde lever, tegner og maler i samme tid- og så såmænd også i Haderslev. Mon de mødte hinanden eller er der nationale skel der skiller dem trods slægtsskabet mellem deres tegner se f.eks. Fritz Jürgensens "Madam Mugs – et familiealbum fra Haderslev" og tegningerne fra Harmonien, *Stor thevandsknægt dansant på Harmonien*.

Med kritisk pietet og det kærlige kulturhistoriske øje er der meget at hente i "det wassnerske", og med en venlig overbærenhed kan vi se på deres kunst, de næsten journalistiske reportageskitser og tegninger og så kan vi nu høste indblik i en historie der dækker mere en 80 år af en spændende tid.

Bemærk Valentins smukke portrætter, det elegante og klare penselstrøg og Bernhards mere folkelige, tableauagtige malerier og skitse og se kopierne fra skitsebøgerne med den herlige reportage tegninger fra kampene 1848-50 af Eduard w.

12

Han så det ikke selv, men hørte om det-en i dag heller ikke ukendt journalistisk metode.

Om huset:

Beboerne, særligt Wassner familien og familien Møller:

Wassner fonden og dens virke:

I dag:

Bilag:

Hvem, som vi ved, boede i huset fra dets byggeri til i dag:

1577 Ditrich Trompeter får d. 23.maj skøde på grunden

1580 Ditrich Trompeter bebor Slotsgrunden 29(tidl.)

1630/31 Peter Wraa

1665 Hans Schneider

1698 Hans Golstue

1708 Hans Greve(organist)

1718/21 Jens Haue

1744 Knud Jensen Surballig

1771 Cornelius Wettermann

Nicolai Raben

1780 Peter Christian Post(laugsbødker)

1798 Peter Jørgen Petersen (Landmåler, af bl.a. Slotsgrunden Kommune)

1804 Peter Raben

1807 Anton Wassner (musikant, senere købmand) overtager 5. august huset, medstifter af Concordia 1817

Borger i Haderslev 1834.

1843-52 Anton Wassners arvinger

1852-90 Heinrich Eduard Wassner, købmand, søn af Anton Wassner

1890 Johan Georg Kofahl (tobaksspinder)

1905 Frederik Westerund (pumpemager)

1906 Karl Rasmus Ewald Hansen (murermester)

1937 Johanne W. G. Hansen (enke efter K. R .E. Hansen)

1977 Børge Møller/ senere Helga Sejstrup

idag Thomas S. Møller

13

Billeder:

Litteratur:

Et hus i Haderslev, Slotsgade 20 gennem 400 år, Fredningsstyrelsen & Haderslev Museum 1980.

Samlinger til Haderslev-Amts Beskrivelse m.v. af P. Rhode , Udgivet i København 1775, faksimiletryk, udg. Af Sønderjysk Bogforlag, trykt hos Winds Bogtrykkeri Haderslev, 1942

Bygningsarkivet, Haderslev Kommune

Jyske Tidende, særligt 1981 Vestkysten, særligt 1981

Achelis, T.O.: Haderslev i gamle dage(1292 – 1800), 1926/9, udgave af 1980, Forlaget i Haarby

Købmand Eduard Wassners Dagbog fra Haderslev 1854-59. Artikel af A.B. Keck. Særtryk fra Haderslev Samfundets årsskrift 1983, udg. Wassner fonden.

Christensen, Olav: Haderslev Bys Spare – og laanekasse 1819-1969, udg. Af Spare- og laanekassen 1969.

Haberland, Irene : Brødrene Wassner, tre kunstnere fra guldalderen i Nordslesvig. Forlaget Gammelting 2003. ISBN 87-90077-18-0(Dansk& tysk tekst)

Harmonien 1799-1849-1949, forf. Lektor M. Favrhøldt, boghandler Johs. Nielsen og kommunefuldmægtig Olav Christensen. Udg. Selskabet Harmonien, 1949.

Christensen, Olav: Maleren Eduard Wassner fra Haderslev, særtryk af Haderslev-Samfundets årsskrift 1964

Hansen, Hans Schultz: Hjemmetyskheden i Nordslesvig 1840 – 1867. bind I og II, 2005, udg. Af Historisk Samfund for Sønderjylland.

Jugendstil, Katalog fra udstilling på Haderslev Museum 1975, med artikler af bl.a. Olav Christensen og Jørn Otto Hansen. Redaktion og udstillingsansvarlige: Lilian Martinussen, Sidsel Poulsen, Stine Wiel, Jørn Jensen, O. Stets, F. Jacobsen, E. Weber Poulsen, J. Heramb Christensen, P. Jepsen og Jakob Clausen.

Nielsen, Johs. Chr.: Fritz Jürgensen i Haderslev, Carl Nielsens forlag, Haderslev, udgivet ?????

Trap, j.P.: Danmark, Femte udgave Bind X,1, Haderslev Amt 1965, G. E. C. Gads Forlag

Fangel, Henrik: Haderslev Bys Historie 1800-1945 bind 1. udg. Haderslev Bang, 1975. ISBN 87-980401 0 3.

Huse i Haderslev, Bind 1, udg. Haderslev Kommune & Miljøministeriet, Fredningsstyrelsen 1982. Bl.a. skrevet af Henrik Fangel, Daniel Fischer, bendt Friss, Hans Chr. Grauslund, Peter He, Jørgen Toft Jessen. Redaktør: Sys Hartmann.

Alberts, Klaus: Düppel 1864, Schleswig-Holstein zwischen Dänemark und Preussen. Boyens, 2013.

Netadresser:

<http://www.multimusen.dk/hammelev/index.php?valg=wassner.incC>

c Hans Vilhelm Bang